

Antonio Gramsci

FRAGMENTI IZ ZVEZKOV

*Socialisti in anarhisti**

Anarhistom se pogosto očita, da svojo propagandno dejavnost posvečajo bolj boju proti političnim in korporativnim organizmom proletariata kot pa boju zoper vladajoči razred. Objektivno je to nezanikljivo. Vprašanje, ki ga je treba preučiti pa je naslednje: ali anarhisti lahko drugače ravnaajo? ali bi sploh lahko opravljali kakšno permanentno in organsko dejavnost, če ne bi obstajala socialistična in proletarska organizacija?

Ali obstaja anarhična doktrina? Obstaja samo skupek aforizmov, splošnih sentenc, nadutih trditev, kar pa anarhisti imenujejo svoj »nauk«. Metoda anarhistov pri izvajanju svoje dejavnosti je v tem, da eklektično in empirično sprejemajo vse kritike sedanje ureditve, ki jih štejejo za sposobne, da izzovejo stanje vznemirjenosti in psihološkega neugodja in da lahko na njih utemeljijo svoje trditve, aforizme in sentence. Anarhisti nimajo organske koncepcije sveta in zgodovine: vidijo posledice, opazijo očitne pojave, ne vidijo pa vzrokov, ne kontinuitete zgodovinskega procesa, ki se zgolj kot čisti indic prikazuje v teh posledicah in pojavih. Zato se morajo vključiti v neko realno silo — v politično in korporativno organizacijo delavcev — ki očitno pripada zgodovinskemu procesu: iz tega črpajo utvaro, *da so* — in celo da so razširjena in organska sila; in ta utvara je njihov *raison d'être*.

Anarhični »nauk« velja za vse čase in za vse kraje; temelji na človeški »naravi«, ki bi jo morali obvladovati trdni in nespremenljivi zakoni, kakršni so ravno takoimenovani »naravni zakoni«. Človeška narava je duh; stalni zakon, ki vlada duhu v njegovi najvišji izrazni obliki — misli — terja nenehno raziskovanje svobode, trajni boj proti predsodkom, proti togosti, proti omejenostim, ki so jih vsilile tradicija, religija, pomanjkanje kritičnega duha. Anarhični »nauk« je izkristaliziran in osiromašen odblesek, ki odseva v dogmatskih in nedoslednih formulacijah filozofske naravnosti, ki še ni ne dozorela in ne dosegla organske sistematičnosti. V trenutku svoje zrelosti je ta filozofska doktrina pokazala, da filozofija in zgodovina sovpadata: v fenomenu anarhično-

* Članek je izšel v časopisu »Ordine nuovo«, 1. I., 19, 20.—27. september 1919, kot uvodnik, NI podpisan. Atribucijo je opravil Togliatti v *Elenco Editoriale* in v *Indice Spriano*. Prevedeno iz: *Ordine Nuovo 1919—1920*, (ur. Valentino Gerratana in Antonio A. Santucci), Einaudi, Torino 1987.

socialistične simbioze lahko ugotavljamo objektivno resničnost te trditve. V konkurenčnem režimu, ki ga opredeljuje privatna lastnina, si družbeni tokovi prizadevajo, da bi personificirali neke obče zgodovinske pojave: socialisti se sklicujejo na globoke manifestacije družbenega življenja, na ekonomsko strukturo, ki določa vse oblike družbenega življenja; anarhisti se sklicujejo na stalne zakone duha, na svobodo, na mišljenje («anarhično je mišljenje itn., itn.»). Skupaj bi morali težiti k temu, da bi se objektivno uresničila enotnost misli in akcije, zgodovine in filozofije.

V resnici pa so to nasprotniki, ker so namreč anarhisti trajni nasprotniki socialistov (— socialisti so nasprotniki kapitalizma in »pobijajo« anarhiste samo tedaj, kadar se pokaže, da so le-ti nezavedna sredstva kapitalistične sile —), čeprav se hranijo in živijo samo zato, ker so vključeni v zgodovinsko tkivo, ki so ga potrpežljivo in vztrajno stkali socialisti.

Socialisti ali kritični komunisti pa imajo trdno in organsko doktrino in imajo metodo, dialektično metodo. In ker imajo doktrino, imajo tudi čvrsto osebnost in jasno opredeljeno področje. Temeljni zakon človeka je ritem svobode, zgodovina človeške vrste je neprekinjen in neskončen proces osvobajanja. Toda svoboda ni nekaj trdnega, stalnega, nespremenljivega v času in prostoru.

Individualno vzeto je svoboda razmerje mišljenja, ki ga pogojuje posameznikova kultura: človek je toliko svobodnejši, kolikor je »bogatejša« njegova zakladnica znanja in modrosti, kolikor večje je bogastvo njegovih zgodovinskih in duhovnih izkušenj, kolikor večji red vlada v njegovem mišljenju, kolikor popolnejša je njegova notranja urejenost. Proces razvijanja svobode torej na individualni ravni sovпада z procesom razvoja individualne kulture in v tem smislu so anarhisti kar najmanj svobodni med vsemi proletarci, prav zato, ker nimajo organskega pojmovanja koncepcije sveta in zgodovine, zato, ker nimajo koherentnega nauka, ampak samo zbir neurejenih in protislovnih maksim, sentenc in aksiomov. So sužnji svojega duhovnega nereda, so ujetniki formul: če je zgodovina razvoj, je dogajanje, je nenehna dialektika — kdor se drži »nauka«, ki temelji na togosti, ne razume zgodovine, je suženj dogodkov ne njihov ustvarjalec, ni svoboden človek kot je to socialistični proletarec, ki živi doktrino, katere svetovni nazor temelji na kritiki in dialektiki.

V človeškem sožitju kot razmerju med ljudmi, je svoboda ravnotežje sil in se konkretizira v določeni organizaciji, v določenem redu. V privatno-lastninskih režimih je politična svoboda (in v privatno-lastninskih režimih je svoboda lahko samo politična, kajti je razmerje med posamezniki, med državljani in med skupnostjo proizvajalcev, med asociacijo, kakor bo v komunističnem režimu) določena z posestjo materialnih dobrin ali z udinjanjem tistemu, ki ima materialne dobrine. Potemtakem ni mogoče reči, da buržoazni režim ni režim svobode; vsa zgodovina je zaporedje svobodnih režimov, toda gre za individualno ali politično svobodo, torej za formalno svobodo za vse in za dejansko svobodo samo za lastnike sredstev za proizvodnjo in menjavo. Ko je bila država individualna »posest«, je bil svoboden samo tiran in njegovi sikofanti, ko je država postala last kapitalističnih in zemljiških posestnikov, so le-ti postali svobodni. Ko bodo državo »posedovali« delavci, bodo oni postali svobodni.

Ob besedi »država« anarhisti pobesniijo. Zakaj v državi vidijo samo »nespremenljivo« načelo avtoritete. Socialisti pa v državi razločujejo dva vidika. Za socialiste je država aparat politične oblasti, toda tudi aparat produkcije in menjave.

Kot industrijsko načelo organizacije gospodarstva v deželi je treba državo ohranjati in razvijati; vsa sredstva za produkcijo in menjavo, ki jih bo kapitalizem pustil proletariatu je treba ohraniti in razvijati, da bi obdržali in zagotovili vsesplošno blaginjo. Če je centralizacija zahteva nujnosti industrijske produkcije, jo je potrebno ohraniti in razvijati dokler ne postane svetovna; bilo bi noro in pravzaprav zločinsko uničiti kakšno produkcijsko sredstvo, na katerem počiva blaginja ali pa sploh najbolj elementarna življenjska možnost sedanjega prebivalstva sveta, samo zato, ker je pred petdesetimi leti nekdo, pa čeprav je bil ta nekdo velik kot Bakunin trdil, da je centralizacija »smrt avtonomije in svobode«. Socialisti so torej »za državo« samo, če je proces razvoja industrijske produkcije ustvaril takšne ekonomske aparate, ki sovpadajo z aparatom politične oblasti in z njim tvorijo intimno strukturo.

Kot načelo politične oblasti se bo država razvojenela, raztopila toliko hitreje, kolikor bolj bodo delavci kompaktni in disciplinirani v svojem družbenem nastopanju, v združevanju v skupine, ki jih družijo delo, kolikor bolj bodo med seboj koordinirani in sistemizirani glede na produkcijski proces: od osnovnega delovnega jedra v tovarniškem oddelku, od oddelka v tovarni, od tovarne do mesta, pokrajine, do vse obsežnejših enot — vse do celega sveta. Internacionalna je država delavcev, se pravi prava in resnična podlaga napredka v specifično proletarski in komunistični zgodovini.

Država bo ostala aparat politične oblasti dokler bodo obstajali razredi, dokler, se pravi, oboroženim delavcem ne bo uspelo — prek politične države (ali diktature), ki so jo opremili kapitalisti kot oklep ekonomskemu sistemu — obvladati in dejansko posedovati nacionalnega aparata produkcije in iz njega narediti trajni pogoj svoje svobode.

Besede »država«, »zakonitost«, »avtoritarnost« itn. ki jih imajo anarhisti polna usta, imajo določeno vrednost, odkar obstajajo razmerja individualne lastnine: imajo politično veljavo. Drugo veljavo pa dobijo, če jih pojmujejo kot čisto industrijska razmerja. Delavci v industriji iz izkušnje poznajo ta razmerja in zato so socialisti, prežema jih dialektična psihologija; niso anarhisti, se pravi stisnjeni v neko formulo.

Kaj razumemo z »demagogijo«?*

V »Umanità Nuova« z dne 19. avgusta tovariša Ferrero in Garino silno tožita zato, ker je v izjavi, ki jo je objavila naša skupina za volitve izvršilne komisije torinske socialistične sekcije namig na »znano frazeološko demagogijo anarhistov in socialistov«. Tovarišema je pošlo vse potrpljenje, ko sta prebirala ta namig: vprašujeta se, kako lahko sodelujemo z *demagogi* v zadevah, katerih važnost je zunaj slehernega dvoma, kot na primer tovarniški sveti. Očitata nam, da ne upoštevamo, da od takšnih demagogov za proletarsko enotnost lahko zaradi lojalnosti (in na tem mestu tovariša F. in G. vrineta patetično tožbo: oh, še preveč lojalnosti!, mi pa sprašujemo, če je lojalnosti sploh lahko »preveč«?) dobimo več, kot smo pričakovali; nazadnje zahtevata, da pojasnimo in razložimo dvoumne misli. Pojasnilo ne more biti drugačno kot odvisno od naše »diktatorske« mentalitete. Globoko smo prepričani, da bo delavski razred ures-

* Claneek je izšel v časopisu »Avanti!«, izdaja za Piemont, l. XXIV, št. 217, avgust 1920: Objavljen v *Ordine nuovo*, str. 410—412. Podpis: skupina za komunistično vzgojo socialistične sekcije v Torinu. Atribucijo je opravil Platone-Togliatti, Prevedeno iz *Ordine Nuovo 1919—1920* (ur. Valentino Gerratana in Antonio A. Santucci), Einaudi, Torino 1987.

ničil svojo osvoboditev samo tako, da bo prešel obdobje »diktature«, prisile, delavske države.

Vojna je potisnila ljudi v tako barbarske in demoralizirane razmere, nakopičila je toliko in takšnih ruin, razplamtela je tolikšen plamen surovosti in krvoločnosti, da lahko le mlad, novi razred, energičen, poln duha discipline in žrtvovanja, takšen razred kot je delavski, s svojim zgledom in prisilo državne oblasti, ki jo ima trdno v svojih rokah, ponovno uvede red, ponovno zagotovi, da bo aparat produkcije in menjave dobil možnost, da bo hranil, oblačil ljudi in jim dal streho nad glavo. Vsakdo — kdor se hoče obnašati kot politik delavskega razreda — pa v takšnih okoliščinah, ko ima pred očmi tako beden spektakel, trdi da delavska država ni potrebna, kdor verjame in razširja prepričanje, da je dovolj že »individualna ali skupinska iniciativa«, da bo »ljudstvo« že samo vse popravilo, da dilema ni: diktatura buržoazije (glej Madžarsko) ali diktatura proletariata, ampak preprosto diktatura ali svoboda — kdor tako govori je za nas, na politični ravni, enak šarlatanu, ki ponudi porcijo ječmena tifusnemu bolniku. Anarhisti lepijo marksističnim komunistom epitet, ki naj bi bil smešno porogljiv, namreč »diktatorski«; zakaj bi torej marksistični komunisti ne smeli anarhistov imenovati »demagogi«? Morda zato, ker so anarhisti (ali vsaj nekateri ali mnogi med njimi) dobronamerni? Razreda prav nič ne zanima, če je kakšen njegov poraz posledica dobrih ali slabih namenov; ga pa briga, da ni poražen, da se dokoplje do svobode, da mu zares uspe ukiniti razrede in s tem ukiniti tudi državo. Kmetje verjamejo, da kugo izziva »megla« in se zatekajo k zakletvam in rotivkam ali k uboju mazača; šarlatan predpiše ječmen za tifus. Marksistični komunisti pa na politični ravni poskušajo odkriti učinkovita zdravila proti kugi in tifusu kapitalizma; kdor zganja opozicijo njihovi »higienični« propagandi v njihovih očeh ne more veljati za nič drugega kot za šarlatana.

To je naše stališče glede anarhičnega gibanja na sploh; iz njega izhaja naša presoja anarhistov kot propagandistov in kot političnih mož. Na individualni ravni pa je stvar drugačna: individualno sta Garino in Ferrero delavca, dva poklicno pridna delavca, dva poštena in lojalna aktivista proletarskega razreda; malo nam je mar, če sta anarhista, če je njuna dejavnost realna in konkretna. V zgodovinskem ustvarjanju so vsi delavci »libertarni«, boljševiska metoda je »libertarna«; ruski delavci hodijo po poti komunistične graditve »libertarno«; »komunistična sobota« je libertarni, spontani produkt revolucionarnega duha in kot takšen je zgodovinsko realen in kot takšnega ga je poveličeval tovariš Lenin. Tovarniški sveti v Torinu so bili »libertarna« stvaritev delavskega razreda; imajo svojo lastno notranjo zakonitost in so živi in vitalni, ker odgovarjajo življenjski zahtevi proletariata, ker so zgodovinski izraz moči in volje, ki sta imanentna delavskemu razredu v tovarnah. Marksistični komunisti ne verjamejo v zgodovinsko ustvarjanje po administrativni poti ali po zakoniti poti, delavska država je Odbor za javno zdravje proletarske revolucije, je porok delavskemu razredu, da bo lahko delal za izgradnjo svoje dežele. Kakšen je razloček med anarhistom in marksističnim komunistom? Anarhist je podeden tistemu, ki preden spregovori . . . : izdelata politični program svobode, ki je svoboden samo, kolikor svobode ni mogoče zreducirati na program, kar pomeni, da arbitrarnost imenuje svobodo in se ideološko pomeša z kristjanom ali z liberalnim meščanom. Marksistični komunist je materialist zgodovine: svoboda mu pomeni organizacijo pogojev, v katerih se svoboda lahko uresniči. Za delavski razred potemtakem pomeni:

1. vzpostaviti okoliščine, v katerih meščanski razred ne more sabotirati kreativnega dela proletariata in v katerih izgubi sleherno upanje, da bo še kdaj prišel na oblast — pomeni torej graditev proletarske države;

2. organizirati, po vzoru velike industrije, vso narodno in mednarodno proizvodnjo, se pravi univerzalizirati način bivanja, življenjske okoliščine proletariata, ki je lahko »lastnik« samo, kolikor so »lastniki« vsi drugi, ker je lastnina skupna in so razmerja med posamezniki industrijska produkcijska razmerja in politična razredna razmerja.

Preden sta Garino in Ferrero anarhista sta zlasti proletarca, fabriška delavca, intimno čutita, da tako kakor pravimo mora biti in ne more drugače, kot da je tako; poleg tega sta poštena in lojalna — zakaj torej ne bi sodelovali? Verjamemo in upamo, da bo v danem trenutku zgodovinski »determinizem« prodril na plan, skozi premaz njune politične demagogije in ju pripeljal (spontano, libertarno, iz osebnega prepričanja) do tega, da bosta pošteno in odkrito podprla delavsko državo.

*Avantgardnost intelektualcev**

Potrebno je razlikovati: eno je voluntarizem ali garibaldinizem, ki se samo-teoretizira kot organska oblika zgodovinsko-politične dejavnosti in se povečuje s publicami, ki niso nič drugega kot transpozicija jezika individualnega nadčloveka v neko skupnost »nadjudi« (poveličevanje dejavnih manjšin kot takšnih itn.), nekaj drugega pa je voluntarizem ali garibaldinizem, pojmovan kot spočetni trenutek nekega organskega obdobja, ki ga je šele treba pripraviti in razviti in v katerem se udeležba organske skupnosti kot socialnega bloka zgodi v vsej popolnosti. »Avantgarde« brez vojske v zaledju so pravtako transpozicije, »komandosi« brez pehote in artilerije so prav tako transpozicije jezika retoričnega heroizma — ni pa tako z avatgardami in komandosi, ki so specializirane funkcije kompleksnih in rednih organizmov. To velja za pojmovanje intelektualne elite brez množice, ne pa za intelektualce, ki se čutijo organsko povezani z narodno-ljudsko množico. Dejansko se borimo proti tej popačenosti, lažnemu heroizmu in psevdo-aristokraciji, in spodbujamo nastajanje homogenih in čvrstih socialnih blokov, ki izražajo skupine intelektualcev, njim lastno avantgardo, ki delujejo v svojem bloku, da bi ga razvijali, in ne samo zato, da bi obnavljali njihovo cigansko nadvlado. Pariško bohemstvo iz obdobja romantizma je bilo tudi samo intelektualni začetnik prenekaterega današnjega načina mišljenja, za katerega pa se vendarle zdi, da zasmehuje prav te boheme.

(Zvezek III, str. 1675—1676.)

Doktrinarnost skupine

»Doktrinarni« značaj (v strogem pomenu) neke skupine je mogoče razpoznati iz njene dejanske aktivnosti (politične in organizacijske) in ne iz abstraktne vsebine samega nauka (doktrine). Skupina »intelektualcev« že samo v tem, da se konstituira v določeni kvantitativni meri, dokazuje, da predstavlja »družbene probleme«, težave, za katere rešitve že obstajajo ali pa nastajajo. Takšna skupina se imenuje »doktrinarna«, ker ne predstavlja samo neposred-

* Ta in naslednji odlomki so prevedeni iz *Quaderni del carcere* (ur. V. Gerratana), Einaudi, Torino 1975.

nih, zdajšnjih interesov, ampak tudi prihodnje (predvidljive) interese določene skupine; v slabšalnem smislu je »doktrinarna«, kadar je njen položaj izrazito abstrakten in akademski in si ne prizadeva, da bi v duhu »pogojev, ki že obstajajo ali nastajajo« organizirala, vzgajala in vodila temu primerno politiko. V tem smislu »jakobinci« nikakor niso bili »doktrinarnji«.

(Zvezek II, str. 983.)

Politično-kulturna hegemonija

Ali je v današnjem času še mogoča kulturna hegemonija enega naroda nad drugimi? Ali pa je svet že tako poenoten po svoji družbenoekonomski strukturi, da neka dežela, tudi če morebiti ima »kronološko« pobudo za neko novost, ne more obdržati »političnega monopola« in torej ne more uporabiti tega monopola kot podlago za hegemonijo? Kakšen smisel more potemtakem imeti nacionalizem danes? Mar ni mogoč kot ekonomsko-finančni »imperializem«, ne pa več kot civilno prvenstvo ali politično-intelektualna hegemonija?

(Zvezek III, str. 1619.)

Metoda zgodovinske analogije

Se eno raziskovalno merilo je potrebno upoštevati, da bi postale očitne nevarnosti, ki jih prinaša metoda zgodovinske analogije kot kriterija za interpretacijo: v antični in srednjeveški državi sta bila tako politično-ozemeljska kot družbena centraliziranost (in ena je navsezadnje zgolj funkcija druge) kar se da majhni. Država je bila v določenem smislu mehanični blok družbenih skupin, pogosto različnih vrst: v okviru politično-vojaške dejavnosti, ki se je v zaostreni obliki izvajala samo v določenih trenutkih, so imele podrejene skupine svoje lastno življenje, čisto zase, lastne institucije itn., in včasih so imele te institucije državne funkcije, zaradi česar je država postala zveza družbenih skupin z različnimi nepodložnimi funkcijami, kar je v kriznih obdobjih izjemno razkrilo pojav »dvojne vlade«. Edina skupina, ki je bila izločena iz lastnega kolektivnega organiziranega življenja so bili sužnji (in nesužnji-proletarci) v klasičnem svetu, ter proletarci, tlačani in koloni v srednjeveškem svetu. Čeprav so bili antični sužnji in srednjeveški proletarci v marsičem v enakih okoliščinah, pa njihov položaj vendarle ni bil enak: Ciompijev poskus seveda ni naredil takšnega vtisa, kakor bi ga imelo podobno dejanje, če bi ga naredili antični sužnji (Spartak, ki terja vstop v vlado v sodelovanju z plebsom itn). Medtem ko je bilo v srednjem veku možno zavezništvo med proletarci in ljudstvom, in še več, podpora proletarcev diktaturi nekega vladarja, ničesar podobnega ne najdemo pri sužnjih v antičnem svetu. Moderna država zamenja mehanični blok družbenih skupin tako, da ga podredi dejavni hegemoniji vodilne in vladajoče skupine, se pravi da ukine nekatere avtonomije, ki pa se potem pojavijo v drugih oblikah — kot stranke, sindikati, kulturna združenja. Sodobne diktature zakonsko ukinjajo tudi te nove oblike avtonomije in si jih prizadevajo vključiti v državno dejavnost: ta, legalna koncentracija vsega nacionalnega življenja v rokah vladajoče skupine, postane »totalitarna.«

(Zvezek V, str. 2286—2287.)

Iz avtobiografskih beležk

Kako, da sem začel vse bolj prizanesljivo presoјati značajske pomanjkljivosti? Zaradi izkušnje o dogodkih, zaradi katerih se takšne pomanjkljivosti pojavijo. Nobenega prizanašanja do tistega, ki »iznenada« stori nekaj, kar je v nasprotju z njegovimi načeli in to »iznenada« mislim takole: da ni pomislil, da lahko vztrajanje na določenih načelih zada trpljenje in tega trpljenja ni predvidel. Kdor pa se je znenada znašel pred bolečino ali ki brž, ko se je le-ta pojavila že spremeni svoje ponašanje — takšen človek ne zasluži nikakršnega prizanašanja. Vendar se stvar zastavlja veliko bolj kompleksno. Čudno, toda običajno smo bolj prizanesljivi do »molekularnih*« prelevitev, spreobračanj kot pa do nepričakovanih. Zato pa je »molekularno« gibanje nevarnejše, zakaj medtem ko razkriva subjektovo voljo, da bi vzdržal, lahko (kdor razmisli) »spregleda« postopno spreminjanje moralne osebnosti, ki v določenem trenutku iz kvantitativnega spreminjanja postane kvalitativno: se pravi, da v resnici ne gre več za eno osebo, ampak za dve. (Razumljivo je, da »prizanesljivost« ne pomeni ničesar drugega kot pomanjkanje moralnega filisterstva; ne pomeni pa, da bi šlo za /neupoštevanje/ spreminjanja in za to, da ne bi bilo deležno sankcij; odsotnost sankcij bi pomenila »glorificiranje« ali vsaj »ravnodušnost« do stvari, na tej podlagi pa ne bi bilo mogoče razločevati med nujnostjo in ne-nujnostjo, med višjo silo in barabinstvom). Izoblikovalo se je načelo, da mora kapitan zadnji zapustiti potapljajočo se ladjo, potem, ko so se že vsi rešili, nekateri celo trdijo, da se »mora« kapitan v takšnem primeru ubiti. Te trditve so manj iracionalne kot bi se utegnilo zdeti. Seveda ne gre izključiti, da ni prav nič slabega na tem, če se kapitan reši prvi. Toda, če bi ta ugotovitev postala načelo, kakšno jamstvo bi imeli, da je kapitan storil vse: 1. da bi do brodoloma ne prišlo; 2. da — če je do njega že prišlo — je res vse storil, da je bilo kar najmanj škode prizadete ljudem in stvarem (škoda na stvareh pomeni poznejšo škodo za ljudi). Samo načelo, ki je postalo »absolutno«, da namreč v primeru brodoloma kapitan zadnji zapustil ladjo in celo z njo umre, je to poroštvo, brez katerega je skupno življenje nemogoče, saj pomeni, da se sicer nihče ne bi zavzemal in deloval tako, da bi drugim zaupal lastno varnost. Moderno življenje v veliki meri tvorijo takšna duševna stanja in »verovanja«, trdna kot materialne danosti.

Sankcioniranje teh »prelevitev« je, če se vrnemo k naši temi, politično dejanje in ne moralno, ni odvisno od moralne presoje, ampak od neke presoje »nujnosti« za prihodnost, v smislu, da če bi tako ne bilo, bi lahko nastala še večja škoda: v politiki je dovoljena majhna »nepravičnost«, da bi se izognili večji itn.

Pravim, da je »moralno« bolj opravičen tisti, ki se spreminja, sprevrča »molekularno« (zaradi višje sile, se razume) kot tisti, ki se sprevrže naenkrat, znenada, čeprav se običajno misli drugače. Lahko slišimo reči: »Pet let je zdržal, zakaj ne šest? Lahko bi zdržal še eno leto in slavil zmago.« Vendar pa gre v tem primeru za razmišljanje »v nazaj«, kajti v petem letu človek ni vedel, da ga čaka »samo« še eno leto trpljenja. Pa pustimo to; resnica je, da človek peto leto ni isti kot četrto, tretje, drugo, prvo, itn., je nova osebnost, popolnoma nova, v kateri so pretrpeta leta ravno uničila moralne zavore, odporno moč, ki sta označevali človeka, kakršen je bil v prvem letu. Značilen

* Izraz je tipično Gramscijev in ga pogosto uporablja. Mogoče ga je razumeti kot pričakovano lastnost kakega človeka, ki se mu pripisuje, da hitro obrača »plašč po vetru« (op. N. P.).

primer je kanibalizem. Lahko rečemo, da je na današnji ravni civilizacije kanibalizem tako odvraten, da prav lahko verjamemo preprostemu človeku, kadar pravi: če bi moral biti kanibal, bi se raje ubil. V resnici pa taisti človek, če bi se znašel na takšnem razpotju: »biti ljudožerec ali se ubiti« ne bi več tako razmišljal, ker bi se v njegovem jazu zgodile tolikšne spremembe, da »ubiti se« ne bi bila več neizogibna alternativa: postal bi ljudožerec in še pomislil ne bi, da bi se ubil. Če bi se nekdo na vrhuncu svojih fizičnih in moralnih moči znašel na takšnem razpotju, je določena verjetnost, da bi se ubil (ko bi se prej prepričal, da ne gre za komedijo oziroma past, ampak za resnično alternativo); toda te verjetnosti ni več (ali pa je zelo majhna), če se ta nekdo znajde pred takšno odločitvijo potem, ko je preživel molekularni proces, v katerem so njegove fizične in moralne moči oslabele.

Tako vidimo, kako običajno povsem miroljuben človek izbruhne v iznenadnih napadih jeze in srda. Pravzaprav pa v resnici ni ničesar iznenadnega: potekati je moral določen »nevidni« (in molekularni) proces, v katerem so se morale razkrojiti tiste moralne moči, ki so tega človeka delale miroljubnega. O tem je tako kot na individualni ravni mogoče govoriti tudi na ravni skupine (tedaj se govori o »kaplji, zaradi katere je prekipelo« itn.) Drama takšnih oseb je v tem: nekdo predvidi proces razkroja, uničenja, se pravi, predvidi, da bo postal . . . kanibal, in misli, če se bo to zgodilo, se bom (na določeni točki) ubil. Toda, ta »točka« — katera bo? V resnici vsakdo zaupa v svoje sile in upa, da se bo zgodilo kaj novega, kar ga bo izvleklo iz danih okoliščin. In tako se dogaja, da se večina (razen izjem) znajde v procesu spreminjanja onkraj tiste točke, ko so bile njegove moči še tolikšne, da bi bil lahko reagiral, pa čeprav v okviru samomorilske alternative.

To dejstvo je treba proučevati v njegovih današnjih pojavnih oblikah. Ne, da se kaj takega ne bi bilo dogajalo tudi v preteklosti, toda prav gotovo je dandanes zadobilo določeno posebno obliko in . . . hoteno. Kar pomeni: danes se računa s tem, kaj se bo zgodilo in dogodek je sistematično pripravljen, kar se v preteklosti ni dogajalo (vendar pa sistematično tu pomeni »množično«, ne da bi seveda izključili posebno »pozornost« do posameznikov). Gotovo je, da se je danes vtihotapil določen »teroristični« element, ki ga v preteklosti ni bilo, element materialnega pa tudi moralnega terorizma, ki ga ni zanemarjati. To pa zaostrojuje odgovornost tistih, ki bi mogli, pa zaradi neizkušenosti, zanikrnosti ali tudi zaradi pokvarjenosti niso preprečili, da se določeni dogodki ne bi zgodili. (Nasproti temu antimoralističnemu gledanju stoji lažno herojsko, retorično, frazersko pojmovanje, zoper katero more vsako bojovito prizadevanje kaj malo.)

(Zvezek III, str. 1762—1766.)